

BÁNKUTI IMRE

ILLÉSHÁZY ISTVÁN: KÖLTŐ?

Eckhardt Sándor az Irodalomtörténeti Közlemények 1955. évi 4. számában hosszabb cikket közölt, amelyben Balassi költészetének XVII. századi hatását tárgyalja. A Balassi-epigonok között egy új név is szerepel, Illésházy Istváné, akinek Eckhardt két költeményt tulajdonít. Eckhardt főleg Illésházy életrajzi adataival bizonyítja, hogy a „Ferendum et Sperandum” szerzője nem lehet más, mint az akkor éppen száműzött, dúsgazdag felvidéki főúr, a későbbi nádor.

Nem rendelkezvén irodalomtörténeti képzettséggel, nem kívánom Eckhardt hipotézisét bíráló alá venni, erre hivatottnak sem érzem magam, csupán elképzelésének egy belső gyenge pontját említem meg. Véleményem szerint Illésházy szerző voltát még az első vers esetében sem láthatjuk teljesen bebizonyítottak addig, amíg költői tevékenységének más bizonyítékai is elő nem bukkannak (akár más versek, akár egyéb adatok formájában). Ha a „Ferendum et Sperandum” költői értéke olyan jelentős, akkor nehezen képzelhető el, hogy Illésházy minden költői gyakorlat nélkül írta volna meg versét.

Mint történész, a második, Illésházynak tulajdonított vers szerzőjének problémájával szeretnék foglalkozni. E költeményt, melynek címe „Az Erdélynek siralmas éneke”, teljes egészében kiadta Thaly Kálmán. (Századok, 1871. évf. 315–319. l.)

A költemény politikai alaptendenciája kettős: egyrészt pápaellenes, főpappellenes másrészt törökellenes. Éppen a török elleni harcra akarja egyesíteni a két szembenálló felet: Bocskait és Bástát:

(8. strófa)

„Halálos ellenség az török nemzetség, — Bár egymással ne víjjonk,
se Kassa vármögyét, se Nyitra vármögyét bátor ne ostromlanók:
Nándor-Fejérvárban, Buda, Egörvárban elég dolgot találnánk!”

(27.)

„Intlek mind két felől pártoló két részről, háborutok szálljon le!
Legyönk egységstök hitben szeretetben, egymásra ne törjétek,

(28.)

Valljon s országunknak nyomoruht hazánknak ebben haszna vagyon-e?
Bástya nyujts hitödet, Bocskai kezedet, hogy egymásra nem törtök,
Nagy jó gyözedelmet éltig jó hírt nevet így inkább szörözhetök,
Hogynem nagy árokkal az körösztén vérben mind ketten förtözhetök.”

A fenti részekből világosan kiderül, hogy a szerző Bocskai és Bástia között óhajtotta a békés megegyezést. Ebből kiindulva s a Bocskai-szabadságharc eseményeit megvizsgálva, talán sikerül a vers keletkezésének időpontját is meghatározni. Ezt Eckhardt is megkísérli, és arra az eredményre jut, hogy azt Illésházy emigrációjában írta, 1604. novembere és 1605. júniusa között. Eckhardt következtetése nagyjából elfogadható, csak hogy egészen más indokokból.

A Bocskai szabadságharcban 1604 novembere és 1605 ősze között állott szemben egymással Bocskai és Bástia, aki ezután letűnik a színtérről.¹ Történt-e közöttük kiegyezési kísérlet és kinek a közvetítésével? Mindkét kérdésre részletes feleletet tudunk adni.

Csáky István² és Rákóczi Zsigmond 1605 januárjában felkeresték a Kassa sikertelen ostroma után Eperjesre húzódott Bástát és a Kassán időző Bocskait, hogy fegyverszünetet hozzanak köztük létre. Az akció azonban eredménytelenül végződött, mert Bocskai ragaszkodott Erdély birtokához, amibe Bástia nem egyezett bele, sőt másnap megtámadta a felkelőket. Csáky 1605. január 29-én kelt levelében részletesen beszámol a Prágában időző

¹ Veress Endre: Bástia György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607) II. köt. Bp. 1913. Bevezetés.

² Életét megírta Deák Farkas: Adatok a „nagy” Csáky István életéből. Bp. 1877. Csáky egyébként 1570–1605. között élt.

Nyáry Pálnak az egész kísérletről.³ Messzemenő következtetések levonása nélkül csupán megemlítem, hogy a levél alaphangja nagyon is megegyezik „Az Erdélynek siralmas éneke” alaphangjával. Csáky még februárban is kísérletezik, s február 21-én ugyancsak Nyáry Pálhoz írt levelében e jellemző sorokat írja: „... megszüledett az mi nemzetségünk, tétova vonat-tatik a dolog, *fegyver által nem látom semmi jóra menjen a dolgunk*, szegény hazánk szörnyen pusztul mindenik nemzetség miatt, én eluntam vala az háborut, úgy jüttem vala ez földre; ím itt is megtanála az jó isten”.⁴ Ez az utóbbi félmondat további utalásokat is nyújt számunkra. Csáky István ugyanis erdélyi, helyesebben Bihar megyei volt, s 1598–1602. között, mint a Habsburg párt egyik vezető tagja, jelentős szerepet játszott Erdély politikai életében.⁵ 1602-ben odahagyta Erdélyt s Sáros vármegyében vásárolt birtokaira vonult, itt tartózkodott egészen 1605 nyaráig.⁶

Ezek után talán közelebről kijelölhetjük „Az Erdélynek siralmas éneke” keletkezésének időpontját. Aligha tévedünk, ha azt 1605. januárja és februárjára tesszük, mert egyedül csak ebben az időpontban volt aktuális a Bocskai és Básta közötti megegyezés, ill. ez akkor már meg is hiúsult. Az 1605 nyarán kezdődő béketárgyalásokban már Mátyás főherceg szerepel, Básta nem.⁷

Ha nem is mondhatjuk ki teljes igazság igényével a szerző nevét, de annyit megállapíthatunk: sokkal valószínűbb, hogy a szerző nem Illésházy István, hanem Csáky István volt. Illésházy szerzősége ellen szól az, ami Csáky szerzőségét támogatja: a vers címe Erdéllyel áll kapcsolatban. Elképzelhető, hogy az Erdélyben évekig vezetőszeret játszó Csáky István e címet adta versének, ellenben az Erdéllyel soha semmiféle kapcsolatban nem álló Illésházyról ez alig tehető fel. Csáky István egész politikai tevékenysége, evangélikus vallása, ebből következő nézetei, törökellenessége pontosan beleillik a vers politikai alapelveibe.

S végezetül helyesbítenének tartjuk Eckhardt azon állítását is, mintha Illésházy már hazaérkezése és Bocskaihoz való csatlakozása előtt (1605 nyara) közvetített volna a két fél között. Tudomásom szerint Illésházy először csak egy 1605. január 6-án kelt levelében, melyet Bocskaihoz írt, foglalkozik a kiegyezés kérdéscível s maga is az ellentétek békés elintézése mellett foglal állást.⁸ Addig pedig egyetlen célt akar elérni: birtokainak visszaszerzését az udvartól, kérvényezések útján. Egyúttal felajánlja azt is, hogy *rehabilitálása után* hajlandó békét közvetíteni.⁹ Miután ez nem következett be, Illésházy a felkelőkhöz csatlakozott s 1605 nyaratól tényleg a kiegyezesen munkálkodott.

Ami pedig a „szerzés irodalmi feltételeit” illeti, azok Csáky Istvánnál éppúgy megvoltak, mint Illésházy Istvánnál.

BISZTRAY GYULA

ILLÉSHÁZY VAGY CSÁKY ISTVÁN?

A Klaniczay Tibor és Stoll Béla szerkesztésében nemsokára meginduló Régi Magyar Költők Tára I. kötetében a Bocskai-kori verseknek, köztük a Bánkúti Imre által érintett költeménynek sajtó alá rendezése nekem jutott feladatul. Indítatva érzem tehát magamat, hogy a fenti cikkhez hozzászóljak, függetlenül attól, hogy Eckhardt Sándor szintén kíván-e foglalkozni a cikkel, vagy sem.

A szóbanlevő költeményhez tartozó, sajtóra kész jegyzeteimben ugyanis már állást foglaltam. A leghatározottabban elfogadtam Illésházy István szerzőségét. Eckhardt Sándor érveit oly meggyőzőeknek tartom, hogy szinte csodálkozom: régebbi irodalomtörténészeink, Toldy Ferenc, Dézsi Lajos, vagy akár Thaly Kálmán is hogy nem gondoltak Illésházyra?! Hiszen a vers mondanivalója, tartalmi és formai elemei annyira egybevágnak Illésházy gondolkodásával és írásaival!

³ Tört. Tár. 1878. 823–824. l.

⁴ Tört. Tár. 1878. 826–827. l. (Kiemelés tőlem. B. I.)

⁵ L. Deák Farkas előbb id. művét.

⁶ Uo. 32–33. l.

⁷ Vö. Ráth Károly: Az alkudozások kezdete Bocskay Istvánnal, az 1605-ik év nyarán. Sz., 1867. évf. 317. és köv. l.

⁸ Tört. Tár. 1878. 7–13. l.

⁹ Károlyi Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre. Bp. 1883. 152–161. l.